

УДК (UDC) 94(477)“1941/1943”

DOI: <https://doi.org/10.21272/starovyna.2024.64.3>

НЕСТЕРЕНКО В. А., ШУТЬ Т. І. *

**СОЦІОКУЛЬТУРНІ ПРОЦЕСИ НА СУМЩИНІ
В ПЕРІОД НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ 1941-1943 рр.
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ГАЗЕТИ «СУМСЬКИЙ ВІСНИК»)****

В статті висвітлюються соціокультурні процеси на території Сумщини в період її окупації німецькими військами у 1941-1943 рр. Основу джерельної бази дослідження становлять матеріали місцевої газети «Сумський вісник», що виходила в період з 1941 по 1943 роки. Її матеріали дозволяють досить ґрунтовно висвітлити певні соціокультурні процеси, а саме розвиток театрального життя, освіти, роботу музею, бібліотек, кіно, а також охарактеризувати повсякденне життя населення в умовах окупації.

Ключові слова: соціокультурні процеси, Сумщина, окупація, Сумський вісник, II Світова війна.

Метою статті є висвітлення соціокультурних процесів на території Сумщини в період її окупації німецькими військами у 1941-1943 рр.

Останнім часом зазначена тематика все більше привертає увагу дослідників. Для характеристики загальних тенденцій розвитку соціальних та культурних процесів в зазначений період залучені роботи Б. В. Грановського [5], К. Курилишина [7], С. А. Беллеца [1], В. Гінди [4], О. Потильчака [12]. Серед дослідників, що вивчали розвиток цих процесів на Сумщині можна назвати праці О. А. Рогинець [13], В. Гайдабури [2; 3], Б. Л. Корогода [6], В. А. Нестеренка [9; 10; 11], О. Є. Лисенка [8].

Основу джерельної бази дослідження становлять матеріали місцевої окупаційної газети «Сумський вісник», що виходила в період з 1941 по 1943 роки. Її статті, оголошення, накази та повідомлення дозволяють ґрунтовно дослідити певні соціокультурні процеси, а саме розвиток театрального життя, освіти, роботу музею, бібліотек, кіно, а також охарактеризувати повсякденне життя населення.

Суми були окуповані частинами вермахту 10 жовтня 1941 року. А вже 19 жовтня вийшов перший номер «Сумського вісника», в якому була вміщена стаття з голосним заголовком «Настав великий, радісний час», у ній повідомлялося про встановлення у регіоні німецької влади. При цьому обіцялися свобода торгівлі та праці, розвиток приватної ініціативи, а також повне розкріпачення духовного життя [15].

З початком окупації усім робітникам господарств було наказано повернутися до роботи: організувати молотьбу, сівбу, збирання коренеплодів та картоплі. Половину всього намолоченого хліба наказано доставляти у млин, що знаходився у Сумах. За невиконання розпорядження передбачалося покарання [46]. Всіх

---

* Нестеренко Вадим Анатолійович - кандидат історичних наук, доцент кафедри історії Сумського державного університету, ORCID: 0000-0002-0469-3671.

Шуть Тетяна Іванівна - студентка спеціальності «Історія та археологія» Сумського державного університету, ORCID: 0009-0003-9451-6787.

** Публікація здійснена в рамках роботи над науковою темою: "Комеморація російсько-української війни в системі державної гуманітарної політики: формування сталої моделі консолідації українського суспільства". Базове фінансування 2024-2025 календарні роки. Договір № БФ/23-2021 від 04.08.2021 р.

бургомістрів зобов'язували надавати певну кількість робітників, яких вимагали німецьке обласне та районні управління для успішного обробитку землі. Для відновлення пошкоджених чи зруйнованих під час воєнних дій споруд було створено ремонтно-будівельну артіль [44].

Швидкими темпами відновили свою роботу деякі фабрики та заводи. Зокрема це валяльно-повстяна, взуттєва, трикотажна фабрики, було реставровано цукровий завод. Також запрацювали деякі аптеки, друкарня, що виконувала замовлення для цивільної та військової влади; інкубаторна станція, електростанція тощо.

Через невеликий проміжок часу з боку німецької влади все населення почало обкладатися обов'язковими щомісячними податками у розмірі 15 карбованців за кожного працездатного члена сім'ї - від 14 до 50 років. Пізніше, у 1943 році був введений внесок на видатки на управління від сільських мешканців та міських громад. Його розмір визначався районним начальником, залежав від прибутків і виплачувався один раз на рік усім працездатним населенням окрім певних його категорій. Від внеску звільнялися німці, представники німецької армії та члени їхніх родин; вдови та сироти, якщо члени їхньої родини загинули під час служби в німецькій армії, особи, що отримували заробітну плату, яка не перевищувала 300 карбованців [15].

Німецькою адміністрацією була встановлена система штрафів та покарань за невиконання розпоряджень. Часто в газеті повідомлялося про виконання смертних вироків. Це робилося з психологічною метою, зменшуючи серед населення можливість спротиву.

З часом у місті встановилася чітка система торгівлі: лише з дозволом і тільки окремими видами продуктів – овочі, фрукти, молочні продукти; в установленій час: з шостої години ранку до першої години дня [45]. Пізніше торгівля була дозволена лише один раз на тиждень - у неділю. Забороненими до продажу були м'ясо, зерно, борошняні вироби, молоко, масло, цибуля і яйця. Торгівля без дозволу вважалася за спекуляцію та жорстоко каралася.

Був установлений контроль за цінами на продукти харчування «...аби не допустити надмірних» [46]. Всі продукти, що не були продані вилучалися базарним інспектором. У газеті часто публікувалися статті з закликами боротьби з перекупками – «ворогами нормальної торгівлі».

Радянські карбованці ходили поряд із німецькими марками за курсом 1 марка дорівнює 10 карбованцям. Діяла система харчових карток, за якими здебільшого видавали хліб, іноді картоплю. Спеціальна допомога надавалася сім'ям, члени яких були завербовані на роботу до Німеччини.

Працювати можна було лише з обліковою карткою, яку повинно було отримати на біржі праці все працездатне населення. Була встановлена чітка система оплати за роботу, порушення якої каралося. Всі безробітні повинні були відмічатися раз на тиждень. Із грудня 1942 року, навіть діти віком 13-18 років, що не вчилися та не працювали по найму, мали проходити обов'язкову трудову повинність.

На сторінках газети часто розміщувалися статті із закликом до створення кустарних промислів таких як миловаріння, обробка шкіри чи створення свічок. Відповідно за ці, а також промислові, ремісницькі, торговельні та інші чинності було встановлено патентний збір (податок), який потрібно було сплатити один раз у пів року. Працювати без нього було суворо заборонено.

Розмір збору залежав від кількості робітників, виробленого продукту та кількості прибутку вилученого за цей товар чи послуги [17].

З середини липня 1942 року у Сумах було введено комендантську годину. Рух по місту дозволявся лише з п'ятої години ранку до восьмої тридцять вечора. За порушення даного розпорядження передбачався арешт та суворе покарання [24].

Запроваджувалися особисті листки - списки усіх жителів Сумського, Краснопільського, Хотинського, Улянівського і Штепівського районів. Було обмежене територіальне переміщення населення - 17 травня 1942 року опубліковано статтю «Подорож без перепусток», де було сказано, щоб покинути місце свого проживання, окрім паспорту та вище згаданого особистого листка потрібно мати перепустку від комендатури, яка надавалася виключно з особливо важливих причин [34]. На початку 1943 року в газеті було опубліковано наказ про обмін паспортів.

У населення часто вилучалися предмети загального вжитку. Пояснювалося це різними причинами: допомога військовополоненим, пораненим, на фронт. Наприклад, у кінці листопада у газеті з'явився наказ радника військового управління Юнгерсена у якому пропонувалося здати столярні інструменти: рубанки, пилки, фуганки, різці, молотки, долота та інші знаряддя у ремісничє училище за гроші, з метою кращої підготовки фахівців-робітників. У випадку невиконання цього наказу всі вище згадані інструменти підлягали конфіскації [24].

Для використання електроенергії потрібно було отримати дозвіл. З метою економії користуватися можна було лише однією лампою [27].

У грудні 1941 року у Сумах було організовано притулок-богодільню для літніх на п'ятдесят чоловік, станом на липень 1942 р. там проживало уже 70 людей [45]. Також подібний заклад на десять осіб, було відкрито неподалік села Штепівка на хуторі Сульському [49].

Незважаючи на досить важкі умови життя населення, німецька влада з метою поширення свого впливу почала проводити свята.

Зокрема, було оголошено про святкування Великодня, з його нагоди три дні зробили вихідними. Святом вважалося і 1 Травня.

Проводили дні пам'яті Шевченка, випуск за 11 березня 1942 року майже повністю був присвячений його творчості. У статтях розповідалося про нього як художника та письменника, наводилися факти з біографії та погляди інших митців Європи на його творчість.

Святкували на Сумщині і п'ятдесят третю річницю дня народження Адольфа Гітлера, вшановували його як визволителя від радянського гніту. Всіх бажаючих запрошували на святкування, що проходило в приміщенні кінотеатру імені Т. Г. Шевченка о шістнадцятій годині [32].

Увага приділялася Дню матері. У газеті публікувалися статті та фотографії, що розповідали про становище жінки-матері у Німеччині. Наголошувалося на тому, що мати є символом нації та родинності [39].

Не оминув увагою «Сумський вісник» і святкування десятої річниці встановлення у Німеччині влади соціал-демократичної партії [47].

Однак найважливішим торжеством під час окупації стала друга річниця вторгнення німецьких військ в Україну або як подавалася ця інформація в газеті «Друга річниця визволення». На честь даного свята 20 червня 1943 року був проведений концерт для військовополонених. Його програма налічувала десять номерів. Також у статті, що оглядала цей концерт було наголошено на тому, що «німецьке командування турбується про полонених, і не забуває не лише про їхні матеріальні, а й про культурні вимоги» [39].

Розвиток культурних процесів дозволявся німецькою владою виключно з міркувань вигоди. Театри, кіно, гуртки, читальні, бібліотеки були чудовим підґрунтям

для насадження фашистської ідеології, примирення із поточним станом подій в області.

Практично відразу після встановлення німецької влади свою роботу відновили Сумський драматичний та ляльковий театри. По всіх районних містах були організовані аматорські театральні гуртки та оркестри. Також діяли драматичні театри у Конотопі, Ромнах, Шостці, Охтирці, Глухові, у селі Чауси Шостинського району; певні театральні дійства відбувалися у Кролевці.

Репертуар театральних робіт здебільшого був пов'язаний із творами українських класиків: опери «Запорожець за Дунаєм» Гулака-Артемовського і «Майська ніч» Матковського; драми «Степовий гість» Б. Грінченка, «Безталанна» Тобілевича, «Дай серцю волю – заведе в неволю» Кропивницького; історичні драми «Про що тирса шелестіла» Черкасенка, «Бондарівна» Тобілевича, «Тарас Бульба» Старицького; комедія «Мартин Боруля» Тобілевича та інші [15]. Акторськими трупами керували Лямічев, Гриньов, Симоненко. Театри відвідували як цивільне населення, так і німецькі солдати.

Багато гастролей театри проводили в селах Сумського, Миропільського та Хотинського районів. Це були естрадні групи під керівництвом В. Г. Мізь, І. Ф. Сердюка, Лямічева. У «Сумському віснику» вказано, що «виїзди естрадних груп, їхня різноманітна програма серед селян користуються доброю популярністю та успіхом» [44].

Майже після кожної театральної постановки на сторінках газети публікувалися відгуки про вистави [40].

У травні 1942 року в місті на гастролях перебував харківський театр, який мав великий успіх серед глядачів.

У приміщенні театру часто проводилися концерти, які відвідували містяни та німецькі військові. Творчий доробок вражав своєю різноманітністю. На таких концертах звучали симфонічний оркестр, оркестр народних інструментів, хорова капелла, одноактні водевілі. Виступали також акробати Роданос, балетна група, танцювальна група Асі Василюї та Аладіна [35]. Також виступи доповнювалися аріями із німецьких оперет та опер, німецькими піснями.

Сумський драматичний театр користувався великою популярністю у глядачів. За інформацією наведеною в газеті, за перше півріччя 1942 року його відвідали близько дев'яноста тисяч осіб [24].

3 лютого 1943 року у «Сумському віснику» була опублікована стаття «У творчій лябораторії театру» і вона дещо привідкривала завісу у його роботі [15]. 2 червня відбулася перша вистава лялькового театру «По щучому велінню» (художній керівник Муха).

Найбільший ідеологічний вплив на населення справляло кіно та радіомовлення. У Сумах була відновлена робота трьох кінотеатрів «Люкс», «Міраж» та «Промінь». У них переважно показували цикли німецьких фільмів. Їх показ відбувався двома мовами. Зокрема, це були фільми «Пани та слуги» [48], «Такі вже чоловіки», «Ротшильд» [22], «Сім днів невдач», «Наречена неба» [26] та ще багато інших. Окрім розважальних фільмів частим був показ кінохронік, що висвітлювали факти воєнних дій і реалій життя в Німеччині, кінокартин для дітей, а також стрічок про мистецьких діячів, наприклад, про нідерландського художника Рембранта [42].

У кінотеатрі «Промінь» зазвичай проходило по два сеанси щодня, окрім вівторка та четверга, а «Люкс» працював лише у неділю з п'ятої до сьомої години вечора. Їх відвідували як містяни, так і німецькі солдати. Щодо кінотеатру імені

Шевченка, то його зали частіше використовували для проведення виставок або концертів.

Перша згадка про радіомовлення, опублікована в газеті була пов'язана з наказом здати всі радіоприймачі. Це робилося з метою контролю за інформацією, що подається населенню. Свою роботу Сумське радіомовлення відновило 24 травня 1942 року у вигляді дротового радіо. Передача мала назву «Сумський радіовісник», вона транслювалася у неділю, середу та п'ятницю українською мовою, з двадцятої години п'ятнадцять хвилин до двадцять першої години. Висвітлювала події міжнародного життя, ходу воєнних дій, а також життя місцевого населення, розпорядження й накази органів місцевого та військового управління. Нагадування про радіоефір, а також його тематика публікувалася у кожному наступному номері газети під заголовком «Увага! Говорять Суми».

Теми ефірів були різними: життя жінки-матері у Німеччині, стан українсько-німецьких торгівельних відносин, господарчий розвиток, життя селян та інші [43]. Червоною ниткою крізь всі ефіри проходила тема неминучої поразки радянських військ. Протягом усієї роботи «Сумського радіовісника» в його ефірах не припинявся заклик молоді на роботу до Німеччини.

Деколи транслювалися передачі розважального характеру. Наприклад, 13 липня у радіоефірі звучав концерт української музики [29].

З початку серпня радіопередачі починають виходити один раз на тиждень - у неділю, з вісімнадцятої години п'ятнадцять хвилин, а згодом їх трансляція повністю припинилася.

Значна увага приділялася мистецьким та освітнім компонентам. Відкривалися навчальні заклади, що надавали професійну освіту. Зокрема, школа української художньої вишивки, кройня та шиття; школа художньої різьби по дереву, що мали виховати в учнів майстерність та естетичні смаки.

Станом на червень 1942 року у школі художньої вишивки навчалися 75 учениць - три групи. При ній була організована майстерня, де дівчата виконували роботи на замовлення. «Після шести місяців навчання учениці будуть продовжувати вчитись, щоб одержати звання вчительок і інструкторів рукоділля» [19].

В школі художньої різьби по дереву під керівництвом Шубіна Володимира Дмитровича навчалися 11 юнаків. Перші дні здобуття освіти вони робили малюнки олівцем, знайомилися із інструментами потім почалася практика [18].

Проводилися виставки. Так 15 квітня 1942 року у Сумах була відкрита виставка творів художників Сумщини, вона проходила у приміщенні міського кінотеатру імені Т. Г. Шевченка [33].

Ще одним культурним проявом було відновлення роботи музею. У ньому виставлялися ті експонати, що залишилися у місті, їх було оцінено у 2 мільйони карбованців. Серед великої кількості робіт були представлені найцінніші - оригінали картин Фіаско, Торвальдсена, Калло та Шонара. Для музею було виділено нове приміщення. При ньому почали організовувати різні експозиції. Так на відкритті музею 6 травня 1942 року були представлені вишивки учениць жіночої гімназії і вирізьблена по дереву ікона [38]. Пізніше в музеї буде організований краєзнавчий відділ.

На початку липня були виставлені роботи 6 художників Добровольського, Белого, Ягодкіна Пелешука, Троценка та Буцика. Виставка була невеликою, але справила враження на відвідувачів [38]. У «Сумському віснику» згадувалося про переведення виставки картин на постійну основу.

У період з 3 по 13 червня у приміщенні відділу постачання проходила виставка робіт учнів підприємств та ремісничих шкіл.

Німецька окупаційна влада приділяла увагу питанню шкільної освіти. Відновили роботу деякі початкові школи, з'явилися нові. У них повністю змінилися система навчання, почалася інтернаціоналізація мови. Дітей почали виховувати на засадах поваги та авторитету до вчителя та влади.

Реформи в освіті проводилися з метою «правильно» виховати нове, молоде робоче покоління. Цим завідували Сумське обласне управління державними господарствами та Відділ освіти та пропаганди. Важливо згадати, що всі освітні заклади відкривалися виключно за дозволом німецького командування.

Станом на 9 жовтня 1942 року у Сумах працювало 9 початкових шкіл, у Сумському районі - 40, у Краснопільському - 34 [31].

З'явилися нові предмети вивчення: німецька мова та Закон Божий, навчання велося українською мовою. До школи приймалися за результатами іспитів.

У Сумах була відкрита школа для глухонімих дітей обох статей віком від 8 до 17 років. Окрім неї з'явилася реміснична школа для учнів віком 14-17 років, вона була двохрічною і надавала професійну освіту як для дівчат, так і для хлопців за фахом токаря, слюсаря, будівельника, кравця. Була відкрита медична школа, а при ній курси медсестер, туди могли вступити ті, хто закінчив семирічку. Трирічна школа німецької мови, що готувала перекладачів та вчителів. Для сільських вчителів впроваджувалися уроки німецької мови в неділю, міські ж вчителі повинні були відвідувати спеціальні курси.

Загалом питанню вивчення німецької мови приділялася велика увага. Окрім вище згаданих були й інші курси, які забезпечувалися всіма необхідними підручниками. Вони були різними, як короткими, так і довготривалими, як безкоштовними, так і платними. Наприклад, за перші три місяці навчання на курсах німецької мови для чиновників та службовців, які починалися 1 червня 1942 року потрібно було внести 200 карбованців [41].

Відкривався набір на курси стенографії українською та російською мовами. Було поширено репетиторство, здебільшого вивчення мов німецької, англійської, французької.

Відділ пропаганди безкоштовно роздавав роз'яснювальну літературу: повчальні плакати, брошури, описи життя в Німеччині для сільських та міських жителів [16].

Для впровадження подальшого культурного розвитку населення у Сумах відкрилася читальня по вулиці Миколаївська. Тематика представленої там літератури була передбачуваною: українські та німецькі газети, художні та наукові книжки. За наведеною в «Сумському віснику» інформацією за липень її відвідали 1717 осіб, вони користувалися 2490 примірниками різної літератури й часописів. Окрім містян її відвідували також і селяни, які читали здебільшого «Сумський вісник» та інші газети регіонального значення зокрема, «Голос Полтавщини» [23]. Пізніше подібні читальні відкривалися і по селах, у формі хат-читалень (с. Шепетівка). 16 листопада 1942 року після реорганізації було відкрито Сумську бібліотеку, з неї вилучили більшість примірників радянської літератури.

Розвивалося і релігійне життя. Свобода віросповідання була однією із засад «Нової політики» окупаційної влади та механізмом ідеологічного впливу. На початку січня 1942 року у Сумах була створена контора по проектуванню, реставрації та будівництву храмів [25]. Вони відповідно виконували проекти, іконостаси, складали кошториси на ремонти та відновлення релігійних споруд [36].

Після цього були відновлені обряди хрещення та освячення будівель. У газеті все частіше з'являлися оголошення про надання послуг у проектуванні храмів, побудові іконостасів, живопису ікон та художніх орнаментів стін.

В Іллінській церкві було проведено невеликий ремонт, а 3 травня 1942 р. в ній відновилися служби. Після дворічної перерви 24 травня 1942 р. відновив свою службу Троїцький собор. Його було реставровано старанністю парафії та церковної ради на чолі з її головою М. Н. Оросбинським. Під керівництвом художника Фонталена було зроблено новий іконостас та скляні царські врата, місцевим майстрам було замовлено ікони та картини на релігійні сюжети, знайшли маленький дзвін [36].

Велися реставрації Спасо-Преображенського собору, його дах був пошкоджений під час воєнних дій. Станом на 9 жовтня 1942 року вже було відремонтовано покрівлю, заклошено всі вікна, замовлено понад 100 ікон та двоє царських воріт [23]. Богослужіння у ньому було відновлено 1 серпня 1943 року, проведено літургію та подячний молебень [49]. Храми, що відновили свою службу мали багато прихожан.

Отже, газета «Сумський вісник» є важливим інформаційним джерелом для вивчення соціальних та культурних процесів на Сумщині в період її окупації німецькими військами у 1941-1943 роках. Окупаційна преса мала на меті справити вплив на сприйняття населенням німецької влади, маніпуляції масами задля зменшення чи унеможливлення подальшого спротиву.

Життя населення було важким та обмеженим багатьма аспектами. Накладалися лімітування на торгівлю, переселення, запроваджувалася комендантська година. Соціальна політика загалом була спрямована на використання робочої сили, працювати однак можна було лише з обліковою карткою, яку видавала біржа праці.

На шпальтах газети широко висвітлювалося культурне життя: театральні постановки, концерти, що мали багатий репертуар. Відбувалися прем'єри кінофільмів, працювало радіо, що стало як основним механізмом інформування населення так і ідеологічного контролю за ним. Відновив роботу музей, часто проводилися виставки творів мистецтва: картин, виробів різьби по дереву, вишивки. Відбулося реформування системи освіти в бік її українізації. Відкривалися нові навчальні заклади професійно-технічного спрямування, школи, курси вивчення німецької мови. Почалася певна лібералізація духовного життя. Було відновлено богослужіння в православних храмах.

Література і джерела

1. Беллеца С. А. Освіта в Україні під час нацистської окупації (на матеріалах Дніпропетровської області) // Український історичний журнал. 2010. № 3. С. 78-91.
2. Гайдабура В. М. Сценічне мистецтво в Україні періоду німецько-фашистської окупації. Автореф. дис... д-ра мистецтвознав.: 17.00.01 / В.М. Гайдабура; Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. К., 1999. 35 с.
3. Гайдабура В. М. Театр між Гітлером і Сталіним. Україна 1941-1944 р. Доли митців. К. : Факт, 2004. 320 с.
4. Гінда В. Культура, освіта і спорт під час окупації // Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI століття. Історичні нариси. Кн. 1. К., 2010. С. 697-717.
5. Джерела альтернативного українознавства (Європа, 1940-1945) : бібліогр. довідник. Київ, 2002. 436 с.
6. Корогод Б. Л., Корогод Г. І., Логвиненко М. І. Сумська область у роки Великої Вітчизняної війни. Суми: ВАТ «СОД» видавництво «Козацький вал», 2003. 178 с.
7. Курилішин К. Українське життя в умовах німецької окупації (1939-1944) за матеріалами українськомовної легальної преси. Львів, 2010. 328 с.
8. Лисенко О. Є. Релігійна ситуація на Україні в 1941-1946 рр. : Автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.01 / Лисенко Олександр Євгенович ; НАН України, Інститут історії України. К., 1999. 35 с.
9. Нестеренко В. А. Окупаційний режим у військовій зоні України в 1941–1943 рр. (адміністративний, економічний та соціокультурний аспекти). Суми : МакДен, 2017. 288 с.

10. Нестеренко В. А. Становище музеїв та бібліотек у військовій зоні України в 1941–1943 роках // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. 2004. № 8 (76). С. 66-73.

11. Нестеренко В. А. Театри на Сумщині в роки німецької окупації 1941–1943 рр. // Матеріали п'ятої Сумської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції (20–21 листопада 2003 р.). Ч. II: Історія Сумщини з найдавніших часів до кінця XIX ст. Новітня історія Сумщини. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2003. 164 с. С. 138-142.

12. Потильчак О. Нацистська політика у сфері підготовки спеціалістів із середньою та вищою спеціальною освітою в Україні (1942-1944 рр.) // Архіви окупації 1941–1944. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. С. 782–790.

13. Рогинець О. А. Сумщина в період окупації (1941–1943 рр.) : магістер. робота ; науковий керівник В. О. Оліцький. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2020. 85 с.

14. Сумський вісник. 02. 08. 1942. № 91 (112).
15. Сумський вісник. 03. 02. 1943. № 15 (192).
16. Сумський вісник. 03. 07. 1942. № 79 (100).
17. Сумський вісник. 04. 02. 1942. № 15 (36).
18. Сумський вісник. 05. 07. 1942. № 80 (101).
19. Сумський вісник. 07. 06. 1942. № 68 (89).
20. Сумський вісник. 07. 06. 1942. № 67 (88).
21. Сумський вісник. 07. 08. 1942. № 94 (115).
22. Сумський вісник. 08. 02. 1943. № 4 (181).
23. Сумський вісник. 09. 10. 1942. № 121 (142).
24. Сумський вісник. 10. 07. 1942. № 82 (103).
25. Сумський вісник. 11. 01. 1942. № 5 (26).
26. Сумський вісник. 11. 06. 1943. № 58 (235).
27. Сумський вісник. 11. 12. 1942. № 148 (169).
28. Сумський вісник. 12. 04. 1942. № 44 (65).
29. Сумський вісник. 12. 07. 1942. № 83 (104).
30. Сумський вісник. 13. 11. 1942. № 136 (157).
31. Сумський вісник. 14. 08. 1942. № 97 (118).
32. Сумський вісник. 15. 05. 1942. № 58 (79).
33. Сумський вісник. 17. 04. 1942. № 46 (67).
34. Сумський вісник. 17. 05. 1942. № 59 (80).
35. Сумський вісник. 18. 03. 1942. № 34 (55).
36. Сумський вісник. 19. 06. 1942. № 73 (94).
37. Сумський вісник. 19. 06. 1942. № 73 (94).
38. Сумський вісник. 21. 05. 1943. № 49 (226).
39. Сумський вісник. 21. 06. 1942. № 74 (95).
40. Сумський вісник. 21. 08. 1942. № 100 (121).
41. Сумський вісник. 22. 05. 1942. № 61 (82).
42. Сумський вісник. 23. 04. 1943. № 38 (215).
43. Сумський вісник. 24. 05. 1942. № 62 (83).
44. Сумський вісник. 26. 06. 1942. № 76 (97).
45. Сумський вісник. 26. 07. 1942. № 89 (110).
46. Сумський вісник. 26. 10. 1941. № 3.
47. Сумський вісник. 28. 04. 1943. № 40 (217).
48. Сумський вісник. 31. 05. 1942. № 64 (85).
49. Сумський вісник. 31. 07. 1942. № 91 (112).
50. Сумський вісник. 7. 02. 1943. № 17 (194).

References

1. Bellecca S. A. Osvita v Ukraïni pid chas nacysts'koi' okupacii' (na materialah Dnipropetrovs'koi' oblasti) // Ukraïns'kyj istorychnyj zhurnal. 2010. № 3. S. 78-91.

2. Gajdabura V. M. Scenichne mystectvo v Ukraïni periodu nimec'ko-fashysts'koi' okupacii'. Avtoref. dys... d-ra mystectvoznnav.: 17.00.01 / V.M. Gajdabura; Nac. muz. akad. Ukraïny im. P. I. Chajkovs'kogo. K., 1999. 35 s.

3. Gajdabura V. M. Teatr mizh Gitlerom i Stalinym. Ukrai'na 1941-1944 r. Doli mytciv. K. : «Fakt», 2004. 320 s.
4. Ginda V. Kul'tura, osvita i sport pid chas okupacii' // Ukrai'na v Drugij svitovij vijni: pogljad z HHI stolittja. Istorychni narysy. Kn. 1. K., 2010. S. 697-717.
5. Dzherela al'ternatyvnoho ukrai'noznavstva (Jevropa, 1940-1945) : bibliogr. dovidnyk. Kyi'v, 2002. 436 s.
6. Korogod B. L., Korogod G. I., Logvynenko M. I. Sums'ka oblast' u roky Velykoi' Vitchyznjanoi' vijny. Sumy: VAT «SOD» vydavnytvo «Kozac'kyj val», 2003. 178 s.
7. Kurylyshyn K. Ukrai'ns'ke zhyttja v umovah nimec'koi' okupacii' (1939-1944) za materialamy ukrai'nomovnoi' legal'noi' presy. L'viv, 2010. 328 s.
8. Lysenko O. Je. Religijna sytuacija na Ukrai'ni v 1941-1946 rr. : Avtoref. dys... d-ra ist. nauk: 07.00.01 / Lysenko Oleksandr Jevgenovych ; NAN Ukrai'ny, Instytut istorii' Ukrai'ny. K., 1999. 35 s.
9. Nesterenko V. A. Okupacijnyj rezhym u vijs'kovij zoni Ukrai'ny v 1941–1943 rr. (administrativnyj, ekonomichnyj ta sociokul'turnyj aspekty). Sumy : MakDen, 2017. 288 s.
10. Nesterenko V. A. Stanovyshhe muzei'v ta bibliotek u vijs'kovij zoni Ukrai'ny v 1941–1943 rokah // Visnyk Lugans'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. 2004. № 8 (76). S. 66-73.
11. Nesterenko V. A. Teatry na Sumshhyni v roky nimec'koi' okupacii' 1941–1943 rr. // Materialy p'jatoi' Sums'koi' oblasnoi' naukovoï' istoryko-krajeznavchoï' konferencii' (20–21 lystopada 2003 r.). Ch. II: Istorija Sumshhyny z najdavnishyh chasiv do kincja HIIH st. Novitnja istorija Sumshhyny. Sumy: SumDPU im. A. S. Makarenka, 2003. 164 s. S. 138-142.
12. Potyl'chak O. Nacysts'ka polityka u sferi pidgotovky specialistiv iz seredn'oju ta vyshhoju special'noju osvitoju v Ukrai'ni (1942-1944 rr.) // Arhivy okupacii' 1941–1944. K. : Vyd. dim «Kyjevo-Mogylyjans'ka akademija», 2006. S. 782–790.
13. Rogyneč' O. A. Sumshhyna v period okupacii' (1941–1943 rr.) : magister. robota ; naukovyj kerivnyk V. O. Olic'kyj. Sumy : SumDPU im. A. S. Makarenka, 2020. 85 s.
14. Sums'kyj visnyk. 02. 08. 1942. № 91 (112).
15. Sums'kyj visnyk. 03. 02. 1943. № 15 (192).
16. Sums'kyj visnyk. 03. 07. 1942. № 79 (100).
17. Sums'kyj visnyk. 04. 02. 1942. № 15 (36).
18. Sums'kyj visnyk. 05. 07. 1942. № 80 (101).
19. Sums'kyj visnyk. 07. 06. 1942. № 68 (89).
20. Sums'kyj visnyk. 07. 06. 1942. № 67 (88).
21. Sums'kyj visnyk. 07. 08. 1942. № 94 (115).
22. Sums'kyj visnyk. 08. 02. 1943. № 4 (181).
23. Sums'kyj visnyk. 09. 10. 1942. № 121 (142).
24. Sums'kyj visnyk. 10. 07. 1942. № 82 (103).
25. Sums'kyj visnyk. 11. 01. 1942. № 5 (26).
26. Sums'kyj visnyk. 11. 06. 1943. № 58 (235).
27. Sums'kyj visnyk. 11. 12. 1942. № 148 (169).
28. Sums'kyj visnyk. 12. 04. 1942. № 44 (65).
29. Sums'kyj visnyk. 12. 07. 1942. № 83 (104).
30. Sums'kyj visnyk. 13. 11. 1942. № 136 (157).
31. Sums'kyj visnyk. 14. 08. 1942. № 97 (118).
32. Sums'kyj visnyk. 15. 05. 1942. № 58 (79).
33. Sums'kyj visnyk. 17. 04. 1942. № 46 (67).
34. Sums'kyj visnyk. 17. 05. 1942. № 59 (80).
35. Sums'kyj visnyk. 18. 03. 1942. № 34 (55).
36. Sums'kyj visnyk. 19. 06. 1942. № 73 (94).
37. Sums'kyj visnyk. 19. 06. 1942. № 73 (94).
38. Sums'kyj visnyk. 21. 05. 1943. № 49 (226).
39. Sums'kyj visnyk. 21. 06. 1942. № 74 (95).
40. Sums'kyj visnyk. 21. 08. 1942. № 100 (121).
41. Sums'kyj visnyk. 22. 05. 1942. № 61 (82).
42. Sums'kyj visnyk. 23. 04. 1943. № 38 (215).

43. Sums'kyj visnyk. 24. 05. 1942. № 62 (83).
44. Sums'kyj visnyk. 26. 06. 1942. № 76 (97).
45. Sums'kyj visnyk. 26. 07. 1942. № 89 (110).
46. Sums'kyj visnyk. 26. 10. 1941. № 3.
47. Sums'kyj visnyk. 28. 04. 1943. № 40 (217).
48. Sums'kyj visnyk. 31. 05. 1942. № 64 (85).
49. Sums'kyj visnyk. 31. 07. 1942. № 91 (112).
50. Sums'kyj visnyk. 7. 02. 1943. № 17 (194).

VADYM A. NESTERENKO, TETIANA I. SHUT
(*Sumy State University, Ukraine*)

**SOCIAL-CULTURAL PROCESSES WITHIN SUMY REGION DURING THE
PERIOD OF THE GERMAN OCCUPATION 1941-1943 (BASED ON THE
MATERIALS OF “SUMY VISNYK” NEWSPAPER)**

***Abstract.** The objective of the article is to cover the social-cultural processes on the territory of Sumy region during the period of the German military occupation in 1941-1943. The majority of the research source base comprises publications in the local occupation newspaper “Sumy Visnyk” which was issued 1941 to 1943. Its articles give the opportunity to study thoroughly certain social-cultural processes in general and the development of the theatrical and educational spheres, functioning of a museum, a cinema, and libraries in particular. Also, it enables characterizing the everyday life of the population in the state of occupation.*

The authors have come to a conclusion that the occupational periodicals were aimed at creating a positive perception of the occupation authority by the local population, manipulating the masses to make further resistance impossible.

The life of the population was quite hard and also limited in many aspects. It included a curfew, restrictions for trade and migration. The purpose of the social policy was the use of the workforce but the workers were obliged to have an employee registration card provided by the labour exchange.

The newspaper articles pour the light on such phenomena of cultural life as cinema premiers, theatre performances and concerts which had an extensive repertoire. Radiobroadcasts turned into the main tool for informing the population and taking ideological control over it. The museum resumed its work, the exhibitions of different pieces of art (paintings, embroidery and woodcarving) were held quite often. The educational reform took the turn of Ukrainization. Some new vocational-technical colleges, schools and German language courses were opened. A certain liberalization of a spiritual life was initialized. Worship in the Orthodox churches was also resumed.

***Key words:** social-cultural processes, Sumy region, occupation, Sumy Visnyk, World War II.*

Отримано 09.05.2024 р.

Прийнято до друку 20.05.2024 р.